

KÍSÉRT A MÚLT: TÖMEGSÍROK A TEMETŐBEN

Novemberben lesz 55 éve, hogy Monoron és környékén elcsitult a II. világháború csatazaja. 1944. november elején a visszavonuló német és az előrenyomuló szovjet csapatok kemény csatákat vívtak a földön és a levegőben. Ennek velejárójaként számos katonai és polgári személy esett áldozatul.

Az áldozatok egy részét szabályosan eltemették, de ha kevés volt az idő, tömegsírokba temették őket. A Monoron és környékén elesettek egy részét a monori katolikus temető ma még használatlan területén, egymás mellett, két tömegsírba temették el. Gonda Jánosné sírgondozó az 1960-as években többször is jelezte az akkori tanácselnöknek, hogy mit látott a temetővel szomszédos házuk kertjéből. Intézkedés helyett azonban elhallgattatták s a tömegsírok azóta is őrzik titkukat. A háború befejezése után minden résztvevő ország kereste katonai áldozatait, így az évtizedek során Monorról is több katona holttestét szállították el szülőföldjére.

Május elején a német hadisírgondozó bizottság tagjai újból kutattak a megyében katonasírok után. Ismét felkeresték a monori katolikus temetőt, ahol Gondáné megmutatta a még itt lévő német katonasírokat és megjelölte a két tömegsír helyét is. A látottak alapján jelentés készült, s a közeljövőben valószínűleg megindul a hivatalos eljárás is, melyet a tömegsírok feltárása követhet. Érdeklődéssel várjuk az ezzel kapcsolatos eseményeket.

(Monori Strázsa VIII. évfolyam 7. szám, 2. oldal. 1999. július 26.)

NAPTÁR

- **1963. szeptember 1-jén**, vasárnap emlékművet avattak a monori zsidó temetőben a Monorról és környékéről haláltáborokba hurcolt több ezer ember emlékére. A Gőzmalom és a Pesti utcai gettókban, valamint az agyagbányában összegyűjtött embereket 1944. július 8. – 10. között indították vasúton és gyalogosan utolsó útjukra.

(Monori Strázsa VI. évfolyam, 8. szám, 6. oldal. 1997. augusztus 29.)

- **1944. július 8-10. között** a monori gettókból (Ady út, Bajcsy- Zs. u.) és az agyagbányából mintegy 10 ezer zsidó származású lakost indítottak útnak a német haláltáborokba. A környező településekről összegyűjtött emberek többségét a monori vasútállomáson vagonírozták be, de néhány csoportot gyalogosan indítottak utolsó útjukra. Monorról mintegy 280-300 fő helyi lakos lett áldozata a zsidóüldözésnek.

(Monori Strázsa VII. évfolyam, 7. szám, 5. oldal. 1998. július 21.)

- **1975. november 4-én** avatták fel a Főtéren álló „Felszabadulási emlékművet”, amelyet Kampfl József, monori származású szobrászművész készített.

(Monori Strázsa VII. évfolyam, 10. szám, 6. oldal. 1998. november 27.)

- **1944. januárban** a monori evangélikus hívek elhatározták, hogy a templomhajóban emlék-táblán örökítik meg felsőkubinyi Meskó László m.kir. százados emlékét, aki a Don-kanyarban halt hősi halált.

(Monori Strázsa X. évfolyam, 1. szám, 8. oldal. 2001.január 30.)

Kiss Attila:

Mi történt a monori zsidósággal?

1939. augusztus végén dr. Schulman Bódog, a Virág utcai patika köztisztviselőként álló 57 éves tulajdonosa – a második zsidótörvény miatti elkeseredésében – ciánnal véget vetett életének. Ő volt a zsidóüldözések első, önkéntes monori áldozata. 1940-től Monorról is munkaszolgálatra hívták be a zsidókat. Voltak akik már a munkaszolgálatból nem tértek haza.

1940-ben Monoron is volt munkaszolgálatos század. Rodolfo visszaemlékezése szerint az ő századát a Katolikus Legényegylet (a későbbi mozi) épületében helyezték el. Ekkor „a munkaszolgálat még nem volt olyan rettenetes” „bántó megalázással, tudatos kegyetlenséggel ekkor még” nem találkoztak.

1942-ben internálták dr. Pfeiffer Izsák főrabbit (aki országos hírnévű teológus és költő volt). Dr. Pfeiffer Izsák 1945-ben Dachauban halt meg.

1944 áprilisában és májusában a monori zsidó családokat gettóba költöztették. A gettó házai eredetileg is zsidó házak voltak, az utcákat viszont az ott lakó keresztény lakosok miatt nem zárták le. Egy személy részére 2 m²-t utaltak ki. A házak a Pesti (ma Ady Endre), a Deák Ferenc, a Verbőczy (ma Dózsa György), a Mátyás király, a Balassi, a Kölcsey és a Gőzmalom (ma Bajcsy-Zsilinszky Endre) utcában voltak. A húsz épületben 318 monori és 100 környékbeli zsidót helyeztek el.

1944. július 8-10. között majd 7500 közelebbi és távolabbi környékbeli zsidót az agyagbányába tereltek, majd 1944. július 8-án (egy nappal azután, hogy a kormányzó elrendelte „a zsidók Németországba való elszállításának felfüggesztését”) lágerekbe hurcolták, a legtöbbüket Auschwitz-Birkenaubába.

Mintegy 280 monori zsidó honfitársunk soha nem tért vissza.

A II. világháború katonai és polgári áldozatainak száma Monoron mintegy 600-650 fő volt. Az áldozatok emlékére 1993. november 13-án avattak a város központjában emlékművet, Kampfl József alkotását.

Mikor „szabadult fel” Monor?

1944. november 12-én foglalta el a Vörös Hadsereg Monort.

1944. novemberében a németek folyamatosan hátráltak. A Pótharaszti (ma csévharaszti) erdőben állomásozó páncélos csapataik is visszavonulásra kényszerültek. A német alakulatok Monoron szállásolták be magukat, ágyúikat és a páncélosokat pedig az udvarokban állították fel. A monoriak sora menekült a pincékbe, attól félve, hogy a nálunk berendezkedett németek és az oroszok közötti összecsapás hosszú és véres lesz. A harc valóban véres és heves volt, de rövid. 1944. november 12-én hajnalban elhallgattak a gépfegyverek, elmúlt a földi és a légi háború. Monor elfoglalásáról, vagy ahogy ezt akkoriban mondták „felszabadításáról” – a Kossuth Lajos Általános Iskola úttörőinek írt levelében – Malinovszkij marsall számolt be. A levél ma a városi állandó kiállításon látható.

Milyen volt az élet a háború után?

A német megszállást szovjet katonai jelenlét és erőszak követte.

A helyi kommunisták – a szovjet katonai jelenlétén felbátorodva – már 1944 novemberében megalakították a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét, és azon nyomban lefoglalták a volt szolgabírói lakást pártház céljára (ahonnan 1947-ben átköltöztek a volt Úri kaszinóba).

1945. január 25-én – szovjet parancsra, de a kommunisták által irányított polgárőrség aktív közreműködésével – 135 német nevű monori polgárt összegyűjtöttek, és kényszermunkatáborba – „malenkij robotra” – a Szovjetunióba, Baskíriába hurcoltak. A „malenkij robotból” nyolc hónap múlva kb. ötvenen jöttek haza, a többiek továbbhurcolták Grúziába, a kumbrini zsírkőbánya melletti lágerbe, ahonnan csak 1947-ben térhettek haza soványan és beteg. A „malenkij robotnak” két monori áldozata volt.

Az 1945 évi föld- illetve házhelyosztáskor ideiglenesen 820 kataszteri holdat osztottak szét, kb. 300 igénylő között. A vasút és az országút között fekvő legelő került kiosztásra. A birtokleveleket az új tulajdonosok 1947. március 15-én kapták meg. Az első házat Polyák Eszter építtette az akkori Lenin (ma Szélmalom utcában).

1945-ben lassan kezdett rendeződni az élet. Helyreállították a vasutat és az állomásépületet. Májusban kezdett működni az Ady úton a sütőde.

Az 1945/46-os tanévben –különösen nehéz körülmények között – megkezdődött a tanítás is. Az elemi (a mai Kossuth Lajos), és a polgári (a mai Ökumenikus) iskolában katonai kórház működött, a gyerekeket időközönként beszámolni hívták be a katolikus legényegylet (a későbbi mozi) épületébe, az Őr utcai iskolában pedig a tanulók magukkal hozott zsámolyon ültek, és szekrényajtó volta tábla.